

QUÈ VOL DIR "LLAGOSTERA"?

JORDI BILBENY

Una de les causes principals que ha impedit el correcte desxiframent de la toponímia catalana és l'absolut desconeixement de la llengua ibèrica. Així, quan hom ha volgut donar sentit als noms de poble o de l'orografia, les úniques armes de què disposava per fer-ho eren el coneixement de les llengües catalana, àrab llatina i, en alguns casos, alemanya o grega. Ara bé, les nostres terres ja eren molt poblades abans de l'arribada dels llatins i dels assentaments ètnics posteriors. Per la qual cosa, els noms de lloc -salvant les evidents excepcions modernes- tenien una precisa significació ibèrica. En alguns casos, el nom es canvià per un de llatí, o es modificà a fi de fer-lo entenedor, tot arribant, amb el temps, a confondre's amb un nom de lectura totalment catalana. En el primer cas tindriem, per posar tan sols un exemple, el nom d'*Elna*, que prové de l'*oppidum Helena* llatí, i substituï l'ibèric *Ilíberis*. En el segon grup, noms com és ara *Pineda* o *Cabrera*, no tindrien res a veure ni amb el *pi* ni amb la *cabra*, tot i que, a cop d'ull, en puguin semblar derivats indiscutibles. *Pineda* significa *turonet*, atès que *BIN* (com a variant de *BIR*), en ibèric, vol dir turó i *EDA/ETA*, a més de designar un *locatiu abundancial*, vol dir *suau* i *petit*. I *Cabrera* és literalment: *petita (ka) muntanya (br) de pedra (era)*. El turó del *Mont Cabrer*, al terme de Cabrils, és exactament això: un petit turó rocós. De la mateixa manera, el Castell de *Cabrera* (a Osona) o els seus homònims de Maçanet de Cabrenys (a l'Alt Empordà), o de Cabrera d'Anoia, entre molts d'altres topònims que contenen la forma *CABRERA*, també estan situats en un monticle pedrós. Sense anar més lluny, què és la *Serra de Cabrera* si no un muntanyam rocallós?

Vistes les coses des d'aquest caient, intentar explicar el nom de la vila de *Llagostera* en relació amb la *llagosta*, tant si és de mar com de muntanya, em sembla una broma suada, semblant a la de voler explicar el topònim *Canet* per mitjà d'un *gos net*, *Corbera* per un *niu de corbs* o *Bellver* per un lloc on hi ha *bona vista*.

Més subtil, però no menys desafortunat, és fer-ho emprant el llatí i derivant el topònim de *lacus* (*llac*). Amb una etimologia llatina hom dóna una pàtina de saviesa a l'argumentació lingüística. Però tot queda aquí. Car, com podia la vila prendre un nom lacustre si mai no hi hagué cap llac a la seva vora? I, si hi va ser, com és que, d'entre totes les poblacions catalanes que hi ha a la vora d'un llac, només i únicament *Llagostera* preserva la presumpta arrel lingüística que ho evidenciaria? O encara més: com és que el topònim gallec *Lagosteira*, tampoc no es troba prop de cap llac, i sí, en canvi, a la vora del mar i de dos rius?

En alguns casos, el coneixement de les primeres formes documentades del nom de la població ajuda a trobar una connexió més neta amb l'origen primigeni i en facilita una correcta interpretació. Així, com que el poble segarrenc de *Gra* està documentat amb la forma *Grada* l'any 1082 i *Graha* el 1185, és de fàcil deducció que *Gra* prové de *Grada* a través de la pèrdua de la *-d-* intervocàlica, i no pas d'un

gra d'un cereal qualsevol. Amb **Llagostera**, però, no s'hi pot observar gaire re, perquè a la documentació més antiga que posseïm, el nom no presenta cap variació substancial respecte a la forma actual, car trobem *Locustaria* (914), *Llagostera* (993), *Lagustaria* (1016), *Lacustaria* (1051), *Locustarie* (1057), *Lagostera* i *Langostera* (1131) o *Locustaria* (1163). De la qual cosa n'infereixo que es tracta d'un mot ibèric que, per la seva semblança amb una forma llatina, ha portat els lingüistes a cercar etimologies totalment desviades.

Però hi ha una raó més forta que les sobredites que em fa estar absolutament segur de l'origen preromà del mot: la terminació **TERA**. En ibèric, els morfemes **DR-** o **TR-** i les seves variants **TT-**, **TK-**, **TL-**, **TN-**, **TS-** **TX-**, entre moltes d'altres que ara no vénen al cas, expressen la idea de riu, d'aigua corrent o, simplement, d'aigua. Per això els rius es diuen *Ter*, *Tarn*, *Terri*, *Tec*, *Tajo*, *Tet*, *Tenes*, *Daró*, *Darro*, *Duran*, *Duraton*, *Tordera*, *Tardoire*, *Dordonha*, *Dòrbia*, *Tormes*, *Torres*, *Túria*, *Durença*, *Tuïr*, *Duero*, *Ridaura*, *Ondara*, *Mèder*, *Estèron*, *Estura*, *Tiétar*, *Zadorra*, *Ador*, *Adaja*, *Dròna*, *Droma*, *Cedrón*, *Verdon* o *Gardon*, per posar tan sols uns quants exemples de noms que perduren en aquells territoris en què es desenvolupà la cultura ibero-basca.

I exactament per això hi ha un gran reguitzell de poblacions que, pel fet d'estar assentades prop de l'aigua, entre un riu o a la seva vora, duen en el seu nom els mateixos morfemes **DR-** o **TR-** amb les variants corresponents: *Tàrrega*, *Tarragona*, *Tortosa*, *Torrent*, *Torelló*, *Torcas*, *Torrelles*, *Durban*, *Dorres*, *Tarba*, *Tarascó*, *Terol*, *Talavera*, *Talarn*, *Tolosa*, *Padern*, *Potries*, *Petrés*, *Pedret*, *Martorell*, *Vendrell*, *Estrac* o *Vidreres*. Però també *Ondara*, *Mataró* (antiga zona d'aiguamolls), *Bonastre*, *Bonestarre*, *Monistrol*, *Lladrós*, *Lladorre*, *Esterri*, *Leitora*, *Alcàntara*, *Gualter*, *Astèr*. I, evidentment, **Lagartera**, **l'Armentera**, **el Pont d'Armentera**, **Argentera**, **l'Argentera**, **Alcàntera**, **l'Alcàntera** i **Llagostera**. Aquests vuit darrers topònims són d'un interès cabdal, per tal com els vuit tenen la idèntica terminació **-tera** i els vuit es troben prop d'un riu o curs d'aigua: **Lagartera** és a la província de Toledo, a la vora del riu *Tiétar*; **l'Armentera** és a l'Empordà i travessat pel *Rec del Molí*; **el Pont d'Armentera** es troba a l'Alt Camp, entre el riu *Gaià* i el *torrent de les Bruixes*; **Argentera**, a la Noguera, és sobre el riu *Boix*; **l'Argentera**, al Baix Camp, es troba a la vora del *barranc de l'Argentera*; **Alcàntera** és a la Ribera Alta, a la dreta del *Xúquer*; **l'Alcàntera** és una caseria del municipi de Sella, situada a l'esquerra del *barranc de l'Arc*; i **Llagostera** és al costat de la *Riera de Gotarra*. I no és pas una coincidència que *Gotarra* signifiqui *riera* o *rierol*, atès que *Go/Ko*, talment com *Ga/Ka*, és un diminutiu i *tarra* ja sabem que vol dir *corrent d'aigua*.

Vista i dilucidada aquesta part final del nom, ara només em queda per aclarir el bloc restant: **LAGOS**. I, de la mateixa manera que **TERA** té una relació directa amb l'orografia, penso que **LAGOS** també l'hi ha de tenir i que s'ha de referir al lloc exacte on es trobarien ubicades les primeres restes poblacionals. És a dir: l'antic castell i l'església. Així, com que aquest nucli primigeni es trobava sobre el turó que corona la vila, **LAGOS** hauria de tenir una estreta connexió amb aquest indret. I l'hi té. En ibèric, per dir *turó*, *muntanya* o qualsevol altra prominència del terreny, hi ha un camp semàntic format pels grups consonàntics *mr-*, *pr-*, *br-*, *vr-*, *fr-*, *hr-*,

r- kr-, gr-, dr-, tr-, i les seves múltiples variants, que ens remet a l'èuskar *buru, guru, puru, muru*, amb la significació de *cap* o *cim*.

Els noms de muntanyes que contenen els predits morfemes no es poden comptar. Però n'esmentaré uns pocs de catalans perquè ens en fem a la idea: *les Morreres, la Mola, els Pirineus, Purera, Burriac, Broate, el Bruc, el Brull, les Gavarres, el Far, lo Forno, Ferrutx, el Montgrí, Mogrony, Peguera, Crabes, Queralt, Curull, Toro* o *la Torreta*.

Pel que fa a LAGOS (LACUS o LAGUS, segons la font documental) em sembla obvi que el morfema GOS, GUS o CUS és una simple variant de GOR o GUR, que vol dir *cap, cim, turó*. Un exemple clar és el de **Begur**, que literalment significa *turó (gur) pla (be)*. El pas d'R>S ja es donava en ibèric, atès que En Jürgen Untermann, en els seus llistats de vocabulari, ens mostra com a formes anàlogues *alor-alos, arker-arkis, bikir-bikis, kitar-kitas*. Així mateix, en l'euskara actual hi ha un sufix que designa *aigua*, IS, que prové del mot *aigua*, UR, mitjançant el procés ÜR>IR>IS. També, el topònim OS (i OIX), que es troba sempre en llocs d'aigua, deriva d'una variant d'UR: OR. Per això, doncs, no es estrany trobar el morfema GOS/COS/CUS, referint-se a una elevació de terreny, a la *mntanya del Cós*, a Montagut de Fluvià; a les serres de *Custuix* i *Costoia*, al Pallars Sobirà, i al poble d'**El Gos**, al municipi d'Oliola, que es troba situat sobre un turonet. Sense oblidar però que el mot *costa*, ultra ser el nom de diversos pics, també és *la part lateral d'una mntanya*. I que, en ibèric, s'explicaria com a *cos* (*mntanya*) i *ta* (*al mig, part del mig*).

Finalment, el morfema LA el trobo en relació amb l'èuskar LAN (*treball/feina*). En euskara, "lan asko egin" vol dir "fes molta feina/treballa molt". Aquest LAN -que ja és contingut en la forma *Langostera*, de 1131, i preservat en gran multitud de cognoms actuals- provindria d'un LAR anterior que abraçaria un camp semàntic amb significats com *tallar, trencar* o *foradar*. L'*Ull d'Atxular*, al Parc Natural del Gorbea, és una gran pedra foradada, i es diu així perquè *atxu* és *pedra* i *lar*, *treballada* o *foradada*. La idea de treball a través de LAR la trobem incorporada a *esquilar* i *escolar*, per tal com en ambdós casos els mots expressen el sentit d'un treball (*lar*) manual (*esku*, en euskara, és *mà*). Sovint LAR dona LA/AL, LO, LU i les formes palatalitzades LLA, LLO, LLU, tant en euskara com en d'altres llengües peninsulars. I, combinades amb la idea de *pedra* (*CAR, CAN, CAI*) o *mntanya* (*gr-, br-*), expressen el concepte de *barranc, penya-segat, cinglera* o només *turó trencat* o *pedra trencada*.

Això és d'una gran diafanitat en els topònims de **Lacant** (forma primitiva d'Alacant) i **Alcoi**. Car els nuclis poblacionals primitius s'assenten sobre una mntanya trencada: en forma d'espadat a Alacant i en forma de barranc a Alcoi. Són prou coneguts, així mateix, els espadats de **l'Alguer**. El Santuari de **Santa Maria de Salgar**, al terme de Montsonís, està adossat a un penya-segat. Però la seva forma primigènia era **S'Algar**, perquè, a més a més que **S'Algar** és el nom d'un paratge espadat de la costa menorquina, entre la cala d'Alcaufar i la Punta Rrafalet, En Coromines documenta també aquest santuari com a **S'Algar** a l'*Onomasticon Cataloniae*. **Algorta**, un barri de Getxo, i **Llavorsí**, al Pallars Sobirà, i barri granadí d'**Elvira**, són tres viles situades sobre la tènue inclinació d'un precipici. **Algorri** és

un espadat a la costa de Zumaia. I la Serra de **Lokiz** (=Lokiüz), a la frontera entre Araba i Navarra, és un llarguíssim penya-segat, i manté la mateixa arrel, amb una petita variació vocàlica, que la nostra primitiva *Locustaria*. L'**Algarve**, és una llenca de costa totalment acinglada, al Sud de Portugal. L'**Alhambra**, a Granada, és un turó amb un vessant segat: el topònim és totalment comprensible, encara, per mitjà del mot espanyol anàleg **alambor**, que designa una *escarpa*, un *declivi aspre*. Sense oblidar que una **llamborda** no és altra cosa que una pedra tallada o treballada. I **Lagartera**, a Toledo, també es troba sobre un terreny trencat. I, encara, per designar la pissarra -o sigui la pedra tallada en forma de llesca-, a l'Empordà se l'anomena **llècol** i, més generalment, arreu de Catalunya, **llecorell**, **llecorella** o **llicorella**.

Analitzades així les coses, ara és molt més planer d'entendre perquè en euskera un penya-segat es diu **labar**; un declivi, **alagar**; un terreny aspre o escabrós, **lakar**. Ara té sentit que **laburtu** vulgui dir *escurçar* i **labur** i **lagur**, *curt*; que *forn* es digui **labe**<r>, d'on surt **laberatu**, que tant ve a dir *enforar* com *foradar l'orella*. La idea de forat o receptacle, construïda amb LA i BR/GR/KR i llurs derivats, la tornem a trobar en mots com **labaztegi** (xemeneia), **lako**<r> (trull), **algorio** (dipòsit de blat/graner) i **laketa** (porta rústica). Conseqüentment, no ens ha de fer estrany que el concepte de *porta* i, sobretot, de *cosa oberta*, estigui íntimament lligat al de *cosa trencada*, car en euskera **apurtu** vol dir *trencar* i en llatí **apertus** és *obert*, mentre l'infinitiu **aperio** conté, en una de les seves accepcions, el significat d'"obrir fendint o cavant". Amb la qual cosa la relació *obert-trencat* s'explicita ara del tot. I, fins i tot, en euskera, **lehertu** vol dir *rebenar* i **lapastu** *trencar(-se la llet)*.

El **lagar** espanyol és un *dipòsit de líquids, fossa de pedra, cisterna*. I, en alguns casos fa la funció d'una cava o d'una premsa de vi: en asturià un **llagar** és el lloc on s'elabora la sidra. Per tant, no costa gaire d'interpretar el mot com a *pedra foradada o treballada*, tal com eren les antigues sitges de gra o líquid i les antigues caves: tallades directament a la pedra.

Just aquí, i en el mateix camp semàntic, trobaríem la paraula del català antic, avui ja en desús, **llogar**, per designar simplement un *lloc, una finca rústica*; l'actual **llar** (ja sia amb el significat de *casa, cuina o lloc de foc*), provinent d'un **alhar/llahar** perdut, però fàcil d'entreveure, mercès a les analogies lèxiques que vinc exposant i atesa la forma arcaica documentada *allar*; els mots espanyols **lugar** (emprat ja per Berceo amb la forma **logar**) i **alqueria**; l'asturià **llugar** i el català **llogar(r)et**, que vénen a dir *casa, nucli de població molt petit, vilatge*. En el fons, una casa o un vilatge -en el sentit més estricte i primitiu que la paraula comporta-, no te més sentit que el de *pedra treballada*. Cosa ben simple de veure en la multitud de blocs de pedra tallada del poblat ibèric de **son Catlar** a Menorca: ja que **Catlar** (o **Carlar**, com ho vaig sentir a dir a l'illa) significa el mateix que he vingut exposant fins ara: *pedra (cat/car) treballada o tallada (lar)*. En aquest sentit, la relació entre *pedra* i *vilatge/poble* se'ns mostra d'allò més transparent en euskara, per tant com entre ambdós mots no hi ha cap diferència en ambdós grups consonàntics (**hr**): *pedra* és **harri** i *poble* és **herri**. I la correspondència entre *pedra* i *casa* la tornem a veure en català, puix *casa/can* i l'ibèric **kr/kn/ks** (*pedra*) tenen una arrel comuna.

Encara avui dia el català preserva les formes vives *quer* i *carreu*, com a sinònims de pedra, i l'espanyol ho fa amb *canto*.

LACUS, en llatí, a més a més de significar *llac, estany*, és també *un receptacle per a líquids, un cossi, una cisterna*. Però alhora és *un forat on s'apaga la calç* i, així mateix, és *el pou de la mort*. I encara, a la *Vulgata*, vol dir *cau o cova de lleons*. Totes aquestes accepcions ens remeten sempre a una idea de "cavitat", amb líquid o sense, però "cavitat" al cap i a la fi, que tan sols podem explicar etimològicament si emparentem els mots llatins amb els ibero-bascos, mitjançant els morfemes LA (*treballar, foradar*) i CUS (*pedra, muntanya*). Aquest mateix *forat a la pedra o pedra foradada* és el que ens indica, novament, el mot hispano-llatí que tenim per designar un nínxol excavat a la roca, on es cremaven les entranyes de les víctimes rituals: LACUS. Sense oblidar que LOCUS també indica un lloc, un espai concret, i ho fa amb els mateixos morfemes LO i CUS.

Amb tot, el *lacus* llatí té el seu corresponent grec *lakkos* (lákkos), que, a més d'*estany*, també designa *una cisterna, un dipòsit* i, en l'actualitat, *una fossa*. En el mateix camp semàntic trobem el substantiu *lakís* (lakís), que significa *esquinç, estrip, esqueix, cosa trencada; lakema* (lakema), que vol dir *fragment, tros*; i els verbs *lakáo* (lakáo) amb el sentit d'*esclatar, trencar*, i *lakízo* (lakízo), que ve a dir *esquarterar o premsar*. Atès que ja he mostrat el *lagar* com el lloc on es feia la sidra o es premsava el vi, i atès que ja he explicat la identitat entre les formes *lagar, algor, lagus, locus, lacus, lokiz*, em sembla palès que aquesta arrel grega lak- (LAK) tampoc no té res a veure amb el nostre *estany* o amb una zona *lacustre* i sí amb un *receptacle o cavitat de pedra*, on tant s'hi pot premsar el vi com guardar-hi. El mot ha acabat prenent el significat, més que del lloc, de l'acció que s'hi feia. I, en virtut d'això -i per aquesta acció-, té, fonamentalment, relació directa amb la idea de *trencar*, que també té el LAR èuskar.

A Catalunya, però, *Llagostera*, té un homònim: a Taradell hi ha un paratge anomenat *Llagostera*. El presideix la masia *Llagostera*, documentada per primer cop l'any 946. Com era d'esperar, es tracta d'un *terreny trencat*, entre el que en diuen el *Pla de Llagostera* i la riera de Santa Eugènia, que recull les aigües d'una munió de deus. Avui dia el llit de la riera i les gorgues que s'hi formen són plenes de sorra i d'argil·la. Tanmateix, En Pau Riera i Comella, propietari del lloc, ha netejat el fons d'alguna d'aquestes gorgues per ampliar-ne el cabal i ha pogut observar com l'aigua brolla d'unes esquerdes de pedra de més de vint metres de profunditat. Així, doncs, l'*aigua (tera)* i la *pedra trencada (llagos)* tornen a imbricar-se en aquest indret.

Ja per acabar vull fer esment de *Lagosteira*, el nom d'una cala de La Corunya, sota una *penya escarpada* i entre dos *rierols*. Aquesta és la forma toponímica més pròxima a la nostra primitiva *Lagostera*. D'entrada, ja sigui per la contigüitat al mar, com pels dos rierols que hi desemboquen, resta perfectament clar que l'acabament *-teira* comporta una idea d'aigua. I, segonament, LAGOS continua tenint unes ineludibles connotacions de *muntanya trencada*, talment com les té la *Lagostera* catalana: la part més antiga de *Llagostera* també està ubicada sobre un *turonet tallat*.

Per la qual cosa, m'inclino a creure que *Llagostera* vol dir: *turó tallat* (LLAGOS) [amb] *riu* (TERA).

ABSTRACTE EN ESPANYOL

¿Què quiere decir LLAGOSTERA? El nombre de esta villa catalana ha recibido interpretaciones de toda clase, desde "el lugar del lago" a "sitio de langostas (saltamontes)". El artículo pretende dar a entender que lejos de estas etimologías de tono populariego o de manual, hechas sobre semejanzas léxicas simplonas, existe una interpretación científica basada en la toponimia ibérica y su indudable identidad con la toponimia vasca. Así, interpreto tanto LLA, como su variante LAN, por la misma voz euskérica LAN que designa el "trabajo" y, por extensión, una "cosa rota o cortada". GOS/COS o GUS/CUS vendría a ser el basco GOR/GUR (cabeza/monte/altura), dándose el paso R>S que ya se daba en la lengua ibérica, como indica Unterman. Finalmente TERA provendría de URA/URRA (agua), a través del proceso: UDRA>UDERA>DERA>TERA. Será con este morfema TR con el que se avendran un gran número de nombres de ríos, entre los cuales hay el Ter, el Terri o el Daró por citar sólo unos pocos. Asimismo indico la relación del LACUS ibérico con el latín LOCUS y con un ancho campo semántico griego que comparte la idea de "romper", formado también sobre idénticas raíces: LA- y KS/KZ/KM.